

Hoofdstuk

8.

**Conclusies en
aanbevelingen**

8.1. DE GLOBALE KERN VAN SOCIAAL WERK: MENSENRECHTEN EN SOCIALE RECHTVAARDIGHEID

Sociaal werk is geen typisch Vlaams, Belgisch of Europees fenomeen. Bij het voortraject van deze conferentie hanteerden we geen diplomagerichte benadering, waarin we sociaal werk herleiden tot die praktijken die worden opgezet en vormgegeven door personen met een bachelor- of masterdiploma sociaal werk. We hanteerden een open benadering die toelaat om de diversiteit aan sociaal werkers te vatten en om erkenning te geven aan die professionals die zich laten leiden door de principes van sociaal werk, ook al behaalden ze niet dit diploma. Dit impliceert echter niet dat iedereen een sociaal werker is of kan worden. Een reden waarom we geen diplomagerichte benadering hanteerden, is het feit dat de geschiedenis leert dat sociaal werk het resultaat is van een voortdurende interactie tussen meer geïnstitutionaliseerde en geprofessionaliseerde organisaties waarin beroepskrachten werken, vrijwilligers actief zijn en burgerinitiatieven ontstaan. Zo ontstonden deelwerkingen, die nu hun plaats krijgen binnen een CAW, in de jaren zeventig als een bijzondere samenwerking tussen vrijwilligers, kritische burgers en professionals en werden deze geleidelijk aan erkend, gesubsidieerd en aangestuurd vanuit de Vlaamse overheid. Op dit moment worden de bestaande sociaalwerkorganisaties op hun beurt weer uitgedaagd door lokale burgerinitiatieven die proberen in te spelen op niet-gelenigde noden. Sociaal werk herleiden tot louter dat wat beroepskrachten doen, zou net die eigenheid van sociaal werk negeren.

Zoals gesteld vertrokken we vanuit de globale definitie van sociaal werk die het handhaven en realiseren van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid als de gedeelde normatieve principes van sociaal werk naar voren schuift. Collectieve verantwoordelijkheid verwijst naar het belang dat burgers en overheid verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, voor de samenleving en voor het milieu om die rechten te respecteren en te realiseren. We hernemen dat mensenrechten rechten van de eerste, tweede en derde generatie omvatten. Rechten van de eerste generatie verwijzen naar burgerrechten en politieke rechten zoals het recht op vereniging of vrije meningsuiting. Bij de tweede generatie worden sociaaleconomische en culturele rechten, zoals recht op arbeid, onderwijs, gezondheidszorg of huisvesting, gerekend. De rechten van de derde generatie richten zich op het milieu, zoals het recht op een gezonde levensomgeving, natuurlijke hulpbronnen, biodiversiteit en gelijkwaardigheid tussen generaties. De derde generatie zijn collectieve rechten en verwijzen naar ecologische en sociale duurzaamheid. Het belang van ecologische duurzaamheid binnen sociaal werk is de afgelopen twintig jaar sterk toegenomen. Dat uit zich in allerlei innovatieve praktijken die hierop inzetten, zoals repaircafés, stadslandbouw, sociale kruideniers, kringloopcentra, etc. Deze drie generaties rechten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en versterken elkaar. Ze zijn van elkaar afhankelijk en bevatten zowel individuele als collectieve rechten.

Doorheen het voortraject van de sociaalwerkconferentie hebben we vijf krachtlijnen van sterk sociaal werk in het realiseren van een rechtenbenadering geïdentificeerd. Deze krachtlijnen geven aan wat er van een sociaal werker kan verwacht worden. Doorheen het traject beschouwden we mensenrechten als het kompas voor de sociaal

werker. Meer specifiek zijn mensenrechten tegelijkertijd een toetsingsinstrument (zijn ze gerealiseerd?) als een streefdoel (hoe kunnen we de samenleving zo vormgeven dat mensenrechten en sociale rechtvaardigheid gerealiseerd worden?). Ze zijn nooit absoluut, maar moeten altijd en steeds opnieuw geïnterpreteerd worden. We hebben dit gevat in het onderscheid tussen de waarborgfunctie en de sociaal-politieke functie van mensen- en grondrechten. De *waarborgfunctie* verwijst naar het realiseren van de toegang tot rechten, vaak op het niveau van een individu of een specifieke groep. De strijd tegen onderbescherming is een typische uiting van deze waarborgfunctie: hoe kunnen sociaal werkers ervoor zorgen dat mensen aan hun rechten komen? Denk aan de toegang tot de verhoogde tegemoetkoming in de gezondheidszorg, de toegang tot de sociale huisvestingsmarkt, de toegang tot het leefloon, etc. Een mensenrechtenbenadering kan daar echter niet tot herleid worden. Mensenrechten moeten ook altijd *sociaal-politiek* gelezen worden. De centrale vraag hierbij is: hoe kunnen we op zo'n manier ingrijpen dat de samenleving minder ongelijkheid en meer rechtvaardigheid realiseert? Het gaat dan om het pogen in te grijpen op de structurele bestaansvoorwaarden en de hulpbronnen die een samenleving vrijmaakt zodat elkeen in staat wordt gesteld om een menswaardig bestaan te leiden en om dus 'tot zijn recht te komen'. Met andere woorden, sociaal werk bouwt mee aan sociale systemen die doordrongen zijn van meer gelijkheid en rechtvaardigheid. Niet toevallig komt in de uitwerking van de mensenrechtenbenadering de oudere Vlaamse definitie van sociaal werk terug op de voorgrond: (1) mensen aan hun rechten laten komen, (2) mensen tot hun recht laten komen, en (3) bouwen aan sociale systemen (VVSH, 1996). Dat mensenrechten en grondrechten mogelijks met elkaar in spanning staan, komt sterk tot uiting bij mensen in een precair verblijfsstatuut, bij wie de realisatie van grondrechten vaak onder druk staat. De frontliniewerkers getuigden hoe de mensenrechtenbenadering hen aanzet om ook met deze groep aan de slag te gaan en net het spanningsveld tussen grond- en mensenrechten uitdrukkelijk op te zoeken (voor een theoretische situering, zie Debruyne & Grymonprez, 2018).

8.2. HET DNA VAN SOCIAAL WERK GEVAT IN VIJF KRACHTLIJNEN

Het voorbereidingstraject had als doel om vertrekkend vanuit de globale definitie van sociaal werk de gemeenschappelijke kern oftewel het DNA van sociaal werk te expliciteren en te concretiseren en dit aan de hand van getuigenissen en focusgroepgesprekken met frontliniewerkers. We kozen uitdrukkelijk voor het frontlinieperspectief, wat verwijst naar daar waar sociaal werkers in interactie gaan met groepen in kwetsbare situaties, structuren en beleid. Op basis van een analyse van de gesprekken identificeerden we samen met de stuurgroep een viertal krachtlijnen. Vervolgens toetsten we de opgedane inzichten af bij stakeholders afkomstig uit steunpunten, middenveldorganisaties, gebruikersorganisaties, koepels en de overheid. Ook hun inzichten, aanvullingen en feedback werden meegenomen in dit rapport. Mede op basis van de feedback van de stakeholders kwamen we uiteindelijk tot vijf krachtlijnen.

Nabijheid en laagdrempelig werken impliceert dat sociaal werkers aanwezig zijn in de leefwereld van personen in een kwetsbare situatie. Dit kan zijn in de thuissituatie, maar

ook in de buurt, in de school, in dienstencentra, op die plekken waar mensen mekaar ontmoeten. Outreachend en vindplaatsgericht werken zijn fundamentele onderdelen van de nabijheidspolitiek en behoren dus bij voorkeur tot het takenpakket van elke sociaal werker. Nabij zijn verwijst niet enkel naar de fysieke betekenis, maar ook naar de mentale betekenis: de agenda wordt altijd samen met de betrokkenen bepaald. Dit betekent niet per definitie dat de sociaal werker zich afzet tegen de systeemwereld, de overheid of de organisatie waarin hij/zij werkt. Hij/zij zoekt net in dat grensgebied voortdurend naar verbinding. Het realiseren van grondrechten vraagt volgens de leden van de werkgroepen basiswerk, nabijheid, het kunnen opbouwen van relaties en daarvoor tijd krijgen en nemen en het zo laagdrempelig en onvoorwaardelijk mogelijk inzetten op ontmoeting. Nabij zijn betekent evenzeer voortdurend de vraag op tafel leggen wie wel en wie niet bereikt wordt. Dit vormt de opstap naar de volgende krachtlijn.

Politisierend werken verwijst naar de dubbele functie van mensenrechten: enerzijds het waarborgen van (de toegang tot) rechten en anderzijds het collectiviseren van maatschappelijke problemen. Het eerste verwijst naar 'het brengen van de welvaartsstaat tot bij de mensen', het verzekeren dat mensen daadwerkelijk gebruik kunnen maken van de sociale rechten en sociale voordelen (de zogenaamde sociaal-administratieve hulp- en dienstverlening) en het tweede naar het wijzen op structurele mechanismen die bijdragen aan sociale onrechtvaardigheid en het zoeken naar en voorstellen van collectieve oplossingen om deze mechanismen te bestrijden. Dit kan door aan beleidsbeïnvloeding te doen, waarbij verhalen van mensen in kwetsbare situaties beleidsmatig vertaald worden. Maar ook door te wijzen op de verantwoordelijkheid van de samenleving zelf én van sociaal werk. Dit kan op velerlei manieren: vorming geven aan andere maatschappelijke actoren over sociale uitsluiting, onderbouwde beleidsnota's schrijven, emancipatorische leerprocessen met groepen in kwetsbare situaties opzetten, dialoog organiseren tussen maatschappelijke actoren en groepen in kwetsbare situaties, nieuwe innovatieve praktijken organiseren die de bestaande orde uitdagen en ook door sociale actie om ongelijkheden aan te klagen. In al die praktijken opereren sociaal werkers als publieke en democratische professionals die op het publieke forum hun stem laat horen, maatschappelijke belemmeringen benoemen, dominante denkpatronen ter discussie durven te stellen en een eigen positie innemen vanuit de normatieve waarden van het beroep.

Generalistisch werken komt in de eerste plaats tot uiting in het integrale perspectief dat sociaal werkers hanteren. De generalist focust nooit op één specifiek onderdeel vanuit een bepaalde specialistische expertise, maar plaatst de persoon in zijn bredere context en heeft oog voor de gehele situatie en dus voor alle levensdomeinen (financiële situatie, sociale relaties, opvoeding, werk, opleiding, ...). Net dit vereist een procesmatige benadering, omdat afhankelijk van de situatie het proces een andere invulling krijgt. Het verkennen van de gehele context moet met de nodige voorzichtigheid gebeuren, net omdat een sterke voorstructurering als pervers effect kan hebben dat de mensen in de meest kwetsbare situaties afhaken wanneer ze overvallen worden met allerlei vragen omtrent hun situatie. Tegelijkertijd is de generalist een brugfiguur, of een kruispuntwerker. De generalist heeft een goed zicht op de sociale kaart en zet actief in op netwerkvorming met andere sociaal werkers en professionals. De sociaal werker opereert als gids in dat netwerk van organisaties en ondersteunt de persoon in een

kwetsbare situatie doorheen dit proces. Met andere woorden, sociaal werkers zijn per definitie trajectbegeleiders, casemanagers of zorgcoördinatoren.

Verbindend werken heeft drie componenten. De *individuele component* is gebaseerd op het empowerment-paradigma. Het verwijst naar het versterken van individuen en groepen om terug greep te krijgen op hun eigen leven en om betekenisvol te kunnen deelnemen aan de samenleving. Tegelijkertijd wezen de leden van de werkgroepen op het gevaar om empowerment individualiserend in te vullen. Greep krijgen op het eigen leven is nooit een louter individuele verantwoordelijkheid, maar vraagt tevens om een samenleving die hulpbronnen vrijmaakt zodat mensen eigen keuzes kunnen maken en betekenisvolle sociale relaties kunnen aangaan. In het kader van de vermaatschappelijking van de zorg is dit essentieel. Heel wat sociaal werkers zetten vernieuwende methodieken op om hierop in te spelen: het werken met buddies, eigenkrachtconferenties, het werken met vrijwilligers, etc. Toch legden de leden van de werkgroepen de valkuilen hiervan bloot. Vermaatschappelijking van de zorg kan alleen maar werken als er wordt vertrokken van een complementariteit van professionele ondersteuning en informele hulp en inzet. Omwille van de huidige zorgschaarste die tot uiting komt in de wachtlijsten in een aantal sectoren ontaardt complementariteit in subsidiariteit, wat resulteert in een overbelasting van het informele netwerk.

De collectieve component verwijst naar het *werken aan verbinding in buurten en op het lokale niveau* om het samenleven te versterken. In een superdiverse samenleving is het essentieel om verbinding te leggen tussen mensen met verschillende standpunten, achtergronden en conflicterende belangen. Niet zozeer consensus staat hier centraal, maar wel het vergroten van wederzijds begrip. Dit dialogisch samenwerken krijgt vooral vorm in het samen dingen doen, zoals het opzetten van een buurtwerking, een buurtspeeltuin, maar het kan evenzeer gaan om het verbinden met burgerinitiatieven. 'Gemeenschappelijkheid in het anders-zijn' is het ultieme doel van verbindend werken op collectief niveau.

De derde component verwijst naar het *verbinden met maatschappelijke basisinstituties*, zoals het onderwijs, de gezondheidszorg, de arbeidsmarkt, ... Er worden bruggen geslagen met andere organisaties om ervoor te zorgen dat ook groepen in kwetsbare situaties hier toegang tot krijgen. Het gaat hier niet louter om het verzekeren van de individuele toegang, maar ook om het collectiviseren van de problemen bij deze toegang.

Bij al deze krachtlijnen staat een *proceslogica* centraal. De uitkomst ligt op voorhand niet vast, maar er wordt net ingespeeld op de concrete situatie én de ervaringskennis van de betrokkenen wordt benut. Telkens opnieuw staan inspraak en participatie centraal. Tegelijkertijd is dit geen sinecure, omdat het impliceert dat de eigen manier van werken voortdurend in vraag wordt gesteld en er steeds opnieuw aansluiting wordt gezocht bij de concrete situatie. Die proceslogica komt niet enkel tot uiting in het werken met individuele situaties, maar is ook kenmerkend voor de ontwikkeling van sociaal innovatieve initiatieven zoals stadslandbouw, sociale kruideniers, geefpleinen, community land trusts, alternatieve woonvormen, repair cafés, etc. Al deze initiatieven dragen bij tot een duurzame transitie van de samenleving. Deze nieuwe initiatieven wijzen op de laboratorium- en experimenteerfunctie van sociaal werk. Deze proceslogica laat zich

moeilijk in beeld brengen aan de hand van de klassieke verantwoordingsmechanismen. De werkgroepleden riepen dan ook op om resoluut in te zetten op het ontwikkelen van alternatieve verantwoordingsmechanismen die recht doen aan de eigenheid van sociaal werk.

Deze vijf krachtlijnen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Net de specifieke combinatie ervan maakt de kern uit van sociaal werk. Natuurlijk kan het zijn dat in bepaalde contexten de ene krachtlijn evidentier is dan de andere. Maar het is net kenmerkend voor sociaal werk en voor sociaal werkers dat ze telkens opnieuw ruimte trachten te maken voor een praktijk waarin de vijf krachtlijnen samenkomen. De politiserende opdracht lijkt bijvoorbeeld evidentier voor een opbouwwerker dan voor een maatschappelijk werker in een OCMW die een uitdrukkelijke maatschappelijke opdracht heeft gekregen. Toch willen ook OCMW-werkers op hun manier vormgeven aan hun politiserende opdracht, door bijvoorbeeld te signaleren aan de Raad of door in gesprek te gaan met Raadsleden om maatwerk in een specifieke cliëntsituatie mogelijk te maken. Omgekeerd ervaren opbouwwerkers vaak ook een spanningsveld als ze vanuit hun politiserende opdracht worden geconfronteerd met de individuele hulpvragen van burgers in een kwetsbare positie. Veel van hun tijd wordt besteed aan groepswork en dialoog met beleidsmakers. Hierdoor is het voor hen minder evident om resoluut in te zetten op een generalistische benadering, waarin ze voor specifieke belanghebbenden de toegang tot bepaalde sociale rechten trachten te realiseren door bijvoorbeeld sociaal-administratieve taken op zich te nemen.

Een stakeholder benoemde de krachtlijnen als het DNA van sociaal werk. In dat opzicht zijn de krachtlijnen niet vernieuwend. Elk proces dat gelopen wordt heeft zijn sterktes, maar ook zijn beperkingen. Zo kreeg de digitalisering van de samenleving en de repercussies hiervan voor sociaal werkers onvoldoende aandacht. De expertise hierover neemt geleidelijk toe, mede in de schoot van het Online Hulp Uitwisselingsplatform. We zijn ervan overtuigd dat hierop in het natraject van de conferentie wel zal worden ingespeeld.

8.3. KRACHTLIJNEN WAARMAKEN IN DE HUIDIGE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

De vijf krachtlijnen geven aan wanneer sociaal werk 'op zijn sterkst' is. Tegelijkertijd wezen zowel de frontliniewerkers als de stakeholders in het voorbereidingstraject erop dat deze krachtlijnen in de huidige samenleving onder druk staan. Verschillende redenen worden hiervoor genoemd.

Er is een minder groot maatschappelijk en politiek draagvlak voor het collectiviseren van problemen en het wijzen op structurele mechanismen die mee aan de basis liggen van sociale uitsluiting. Rechten worden ook meer gekoppeld aan voorwaarden, terwijl de wetenschappelijke evidentie verre van eenduidig is dat dit effectief het gedrag van mensen in de meest kwetsbare situaties in de juiste richting stuurt. Het grootschalig Britse onderzoek over conditionalisering van rechten wijst in ieder geval op perverse effecten voor groepen in de meest kwetsbare situaties (Dwyer et al., 2017).

De verzorgingsstaat en het sociaal beleid zijn altijd een compromis geweest tussen een emanciperende agenda gericht op het realiseren van menselijke waardigheid en herverdeling in functie van meer gelijkheid aan de ene kant en een meer behoudsgezinde agenda in functie van sociale stabiliteit en het aanpassen van mensen in kwetsbare situaties aan de verwachtingen vanuit de samenleving anderzijds. Met andere woorden, het spanningsveld tussen emancipatie en integratie is de rode draad doorheen de geschiedenis van sociaal werk, maar dreigt in de actuele samenleving over te hellen naar een te sterke focus op integratie en aanpassing ten koste van een meer emanciperende agenda in functie van sociale rechtvaardigheid en gelijkheid.

Ten tweede zorgen de toegenomen caseload en werklast ervoor dat de tijd en ruimte die nodig is om vanuit de geïdentificeerde krachtlijnen te werken, onvoldoende aanwezig is. De signalen over deze toegenomen werkdruk vragen om een grondige reflectie over hoe we in de toekomst sociaal werk willen aansturen, organiseren en vormgeven.

Ten derde gaat het in sociaal werk vaak om complexe problemen die niet per definitie door één instantie kunnen aangepakt of opgelost worden. De frontliniewerkers en stakeholders wezen erop dat samenwerking nog beter benut moet worden en dat er moet worden ingezet op netwerken. Tegelijkertijd attendeerden ze erop dat net de toegenomen marktwerking fragmentatie in de hand werkt en die samenwerking bemoeilijkt.

Ten vierde opereren heel wat sociaal werkers in een context van schaarste waardoor ze voortdurend genooddaakt worden om een antwoord te bieden op het dilemma kwaliteit-kwantiteit: meer kwaliteit bieden voor een kleinere groep of minder kwaliteit voor een grotere groep. De actuele beleidstrend van vermaatschappelijking van de zorg brengt dit spanningsveld nog sterker in beeld. Vermaatschappelijking van de zorg vereist sterk sociaal werk in de samenleving dat gebaseerd is op de idee van complementariteit tussen formele en informele zorg. De schaarste van middelen leidt er echter toe dat subsidiariteit dreigt te domineren: het uitdrukkelijk aanspreken en uitputten van het eigen informeel sociaal netwerk om het appel op professionele zorg en ondersteuning te verminderen. Sociaal werkers wijzen op de perverse effecten van deze evolutie en vragen uitdrukkelijk aandacht voor het in beeld brengen hiervan.

Een vijfde bedreiging vormen de toegenomen registratiedruk en bureaucrativering die ervoor zorgen dat er minder tijd is om de nabijheidspolitiek waar te maken. Sociaal werkers zijn in heel wat contexten gebonden aan regelgeving en aan procedures. Hun organisaties worden erkend en gesubsidieerd door verschillende overheden en het is dan ook evident dat ze verantwoording afleggen over de besteding van publieke middelen. De sociaal werkers in de werkgroepen verwezen vooral naar het onevenwicht tussen hun basistaken en de verantwoordingstaken. Ook vroegen ze om meer bewegingsruimte die moet toelaten om de krachtlijnen vorm te geven.

Ten zesde staat ook de politiserende opdracht onder druk. Sociaal werkers vervullen altijd verschillende rollen, zoals een meer uitvoerende rol gericht op het implementeren van beleid en een autonome, creatieve rol gebaseerd op de krachtlijnen. Frontliniewerkers en stakeholders wezen erop dat het onevenwicht tussen beide rollen toeneemt en dat

ze ervaren herleid te worden tot de uitvoerders van beleid. Ze riepen de samenleving en de verschillende overheden op om dat onevenwicht te herstellen en de maatschappelijke meerwaarde én impact van sociaal werk te erkennen.

8.4. SUPERDIVERSITEIT ALS GROTE UITDAGING VOOR SOCIAAL WERK

Superdiversiteit werd door minister Vandeurzen geformuleerd als een van de belangrijkste uitdagingen voor sociaal werk. We streefden naar een diverse samenstelling van de werkgroepen, maar de etnisch-culturele diversiteit binnen de werkgroepen is eerder beperkt gebleven. De werkgroepen onderschreven het belang van deze uitdaging en de nood om hier resoluut op in te zetten. Een noodzakelijke hefboom hiertoe is het inzetten op een meer divers personeelsbestand. In de werkgroepen getuigden sociaal werkers over een divers-sensitieve, relationele en reflexieve basishouding. Ze wezen op de valkuil van cultureel determinisme en bepleitten een intersectioneel perspectief dat net de heterogeniteit binnen een groep en de uniciteit van elk individu erkent. Tegelijkertijd moet het diversiteitsvraagstuk verruimd worden naar het samenlevingsniveau, waar gelijktijdig een cultureel beleid gebaseerd op erkenning en een welzijnsbeleid gestoeld op herverdeling nodig is. Voortbouwend op het werk van Fraser (1995) is 'parity of participation' oftewel gelijkwaardige participatie de hefboom om op samenlevingsniveau in te spelen op deze maatschappelijke realiteit. Hier ligt een pionierstaak weggelegd voor sociaal werk, met name experimentele praktijken zowel ondersteunen als zelf organiseren die kiezen voor een radicale omwenteling. Het gaat om praktijken die fundamenteel het aanbod durven te bevragen en omkeren, die bestaande structuren doorbreken, die machtsevenwichten op verschillende echelons herbalanceren, die een ander personeelsbeleid voeren, ... Die diversiteit aan stemmen is dus een noodzakelijke voorwaarde om de (impliciete) assumpties die in sociaal werk vervat zitten kritisch te bevragen én te transformeren.

8.5. AANBEVELINGEN VOOR STERK SOCIAAL WERK

8.5.1. MENSENRECHTEN EN DE KRACHTLIJNEN ALS SPIEGEL EN HORIZON VOOR EEN TOEKOMSTGERICHT SOCIAAL WERK

De normatieve gerichtheid en de vertaling hiervan in vijf krachtlijnen dagen sociaal werkers uit om zelf te reflecteren over hoe ze in hun praktijk met deze krachtlijnen aan de slag gaan en welke successen ze boeken. Deze conferentie draagt bij tot een gemeenschappelijke taal voor sociaal werk, maar identificeert ook een agenda voor de toekomst die in het teken staat van het werken aan de vijf krachtlijnen in functie van het realiseren van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid. De vijf krachtlijnen maken duidelijk hoe dit in concrete praktijken vorm kan krijgen onder impuls van bevlogen en geëngageerde sociaal werkers. In dat opzicht dagen de krachtlijnen sociaal werkers uit om kritisch te reflecteren over hun eigen praktijk en hoe deze zich verhoudt tot deze krachtlijnen.

We bevelen ook aan dat deze specifieke positie van sociaal werk en van sociaal werkers versterkt wordt en dat beleidsactoren en de ruimere samenleving het belang van de waarborgfunctie en de sociaal-politieke functie van mensenrechten erkennen. Sociaal werkers dragen bij aan het realiseren van grondrechten, en laten mensen aan hun rechten komen. Sociaal werkers vervullen bovendien een belangrijke kritische functie naar de samenleving en het beleid toe. Vanuit hun politiserende houding en praktijk organiseren ze tegenspraak en wijzen ze erop hoe de samenleving sociale exclusie onvoldoende bestrijdt en mensen onvoldoende tot hun rechten laat komen. Meer dan ooit is dit ook een appel naar alle sociaal werkers zelf om hun bijdrage aan beide functies te expliciteren en kritisch te reflecteren over het eigen handelen vanuit de krachtlijnen. Dit betekent dat ze de ruimte krijgen en innemen om voortdurend stil te staan bij de volgende vragen: wie bereiken we wel? Wie niet? Welke in- en exclusiecriteria hanteren we? Hoe krijgen die soms onbewust vorm in concrete praktijken? Hoe kunnen we gaan voor een meer inclusief sociaal werk?

8.5.2. SOCIAAL WERK KAN MAAR WERKEN ALS OOK DE VERSCHILLENDE BELEIDSNIVEAUS INZETTEN OP HET REALISEREN VAN RECHTEN

Op basis van de vorige aanbeveling zou de indruk kunnen ontstaan dat sociaal werk, mits het maar genoeg inzet op het realiseren van rechten, alle sociale problemen zou kunnen aanpakken. Niets is minder waar. Sociaal werk kan maar werken als ook een beleid op de verschillende niveaus constant en voldoende investeert in de krachtlijnen en in het realiseren van rechten. Het sterkste signaal uit de werkgroepen viel op te tekenen met betrekking tot huisvesting: sociaal werkers worden meer en meer geconfronteerd met de gevolgen van de stijgende woon- en huurprijzen die het welzijn van burgers zwaar onder druk zetten. De armoedecijfers tonen ook aan dat globaal gezien de armoede op basis van de EU SILC¹⁴ gegevens niet gestegen is in Vlaanderen, maar dat het armoederisico bij huurders opvallend gestegen is (van 21 procent in 2006 tot 27 procent in 2016)¹⁵. Ook andere beleidsdomeinen en -niveaus dragen dus een verantwoordelijkheid om in te zetten op het realiseren van rechten.

Essentieel hierbij is dat de verschillende overheden blijvend inzetten op het inschatten van beleidsontwikkelingen vanuit het perspectief van mensen in de meest kwetsbare situatie. De armoedetoets is een van de instrumenten om dit te kunnen doen. De armoedetoets is het resultaat van een participatief proces op basis waarvan overheidsactoren, in dialoog met andere betrokken actoren, het beleid bij het ontwerp of de uitvoering screenen op de mogelijke impact die het zal hebben of heeft gehad op armoede, op mensen in armoede of op ongelijkheid die tot armoede kan leiden. Maar er zijn natuurlijk ook nog andere mogelijkheden om het perspectief van mensen in de meest kwetsbare situaties in te zetten in beleidsvoorbereiding, -ontwikkeling en -uitvoering. Zo vraagt het nieuwe Decreet Lokaal Sociaal Beleid aan de lokale besturen dat het lokaal beleid inzake betrokkenheid en inspraak van burgers rekening houdt met burgers in de meest kwetsbare situaties met inachtnaam van participatiemethodieken die afgestemd zijn op de doelgroep.

¹⁴ European Union Statistics on Income and Living Conditions

¹⁵ Cijfers afkomstig van Statistiek Vlaanderen: <http://www.statistiekvlaanderen.be/statistiek-armoede>

8.5.3. KRACHTLIJNEN ALS RICHTINGWIJZERS VOOR HET BELEID VAN ORGANISATIES

Sociaal werkers zijn vaak verbonden aan een organisatie die zijn of haar handelen in grote mate kan bepalen. Tijdens de werkgroepen werd immers meermaals gesteld dat sociaal werkers balanceren op een spanning tussen enerzijds organisatiebelangen en -structuren en anderzijds de complexe situatie en verwachtingen van de gebruiker. Het is belangrijk om je als organisatie eerst en vooral bewust te zijn van dit spanningsveld en dus aan sociaal werkers de nodige autonomie te geven om de krachtlijnen in praktijk om te zetten. Dit impliceert dat de krachtlijnen ook verankerd worden in de missie en visie van de organisatie. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is het organiseren van het werk in laagdrempelige werkingen zodat frontliniewerkers dichtbij de leefwereld van mensen aanwezig kunnen zijn. Bijzondere aandacht hierbij kan gaan naar het creëren en benutten van polyvalente en beweeglijke werkplekken die kunnen evolueren doorheen de tijd om de nabijheidspolitiek te kunnen waarmaken.

Tijdens het voortraject merkten we dat structureel werken vaak een belangrijk aandachtspunt is dat door sociaalwerkorganisaties niet wordt erkend. Sociaalwerkorganisaties dienen daarom ruimte te maken in het takenpakket van frontliniewerkers om structureel aan de slag te gaan, met grondrechten als referentiekader, gebruik makend van een breed arsenaal aan strategieën zoals signaleringsfunctie, belangenverdediging, beleidsgericht werk, sociale acties, bijdragen leveren aan sociale beleidsvoering, ...

In elke organisatie dient verder gezocht te worden naar een juiste balans tussen professionele autonomie en de noodzakelijke inhoudelijke sturing. De rol van de coördinator en/of teamverantwoordelijke die functioneert als de rechtstreeks leidinggevende is hierbij cruciaal. Elke sociaal werker dient in een teamverband ondersteund te worden om met de nodige autonomie en zeggingskracht zijn of haar verantwoordelijkheden op te nemen. Tegelijk is het noodzakelijk dat hij of zij hierin wordt ondersteund door processen van supervisie en intervisie. Ook het VTO¹⁶-beleid kan afgestemd worden op de krachtlijnen. Sociaalwerkorganisaties moeten blijvend werk maken van de juiste arbeidsvoorwaarden zodat sociaal werkers hun opdracht op een kwaliteitsvolle manier kunnen vormgeven.

8.5.4. KRACHTLIJNEN VEREISEN EEN VERDERE ONTSCHOTTING IN SOCIAAL WERK

Sociaal werkers zijn tewerkgesteld in een veelheid aan sectoren, organisaties en overheidsniveaus. We vinden het daarom belangrijk dat er voldoende wordt geïnvesteerd in verbinding tussen sociaal werkers over de muren van deze organisaties en sectoren heen. Dit probleem werd tijdens de werkgroepen meermaals geformuleerd in termen van 'fragmentering' of 'verkokering'. We pleiten daarom voor het zoeken naar een zekere mate van integratie in de diversiteit aan organisaties en sectoren waarin sociaal werkers zijn

16 Vorming, Training en Opleiding

tewerkgesteld. Deze integratie mag echter niet leiden tot het uitvlakken van verschillen tussen organisaties. Het is net de diversiteit aan organisaties die noodzakelijk is om een antwoord te formuleren op de complexe problematieken van mensen in kwetsbare situaties. Om de expertise vanuit de diversiteit aan organisaties samen te brengen, dient dus geïnvesteerd te worden in verbindingen tussen sociaal werkers door het creëren van en investeren in netwerken en samenwerkingsverbanden. Belangrijk hierbij is dat deze samenwerkingsverbanden onderwerp zijn van een gepaste manier van aansturing met als belangrijke opdracht ervoor te zorgen dat de krachtlijnen actief vorm worden gegeven tot op het niveau van de sociaalwerkpraktijk. Deze samenwerkingsverbanden dienen zowel te investeren in lokale en regionale fora waar sociaal werkers uit diverse sectoren kunnen reflecteren over hoe ze samen de krachtlijnen kunnen waarmaken, als actief vorm te geven aan een laboratoriumfunctie om te komen tot sociale innovatie. De expertise die op intensieve wijze wordt uitgewisseld, is onontbeerlijk om praktijken te ontwikkelen, waar alternatieven en nieuwe spelregels vorm kunnen krijgen die leiden tot transitie en sociale innovatie. Het erkennen en versterken van de laboratoriumfunctie van sociaal werk, zoals ook al gebeurt door het nieuwe Decreet op het Sociaal-Cultureel Volwassenwerk is dus essentieel. Op het terrein worden hier al diverse initiatieven genomen. De praktijken die onder de noemer vallen van het Geïntegreerd Breed Onthaal zouden belangrijke inspiratie kunnen bieden.

8.5.5. NAAR ANDERE VERANTWOORDINGSMECHANISMEN

Een belangrijke bezorgdheid van sociaal werkers is dat ze in tal van organisaties en sectoren worden geconfronteerd met een grote administratielast waardoor hun kernopdracht onder druk komt te staan. In de werkgroepen werd meermaals benadrukt dat men meer met 'papier' bezig is, dan met de mensen zelf. Tegelijkertijd merken we dat sociaal werkers en hun organisatie onder druk staan om hun inspanningen en resultaten te registreren. Verantwoording afleggen over de inzet van publieke middelen is cruciaal, maar dient rekening te houden met de specifieke context en eigenheid van sociaal werk. We pleiten er dan ook voor dat de bestaande registratie- en evaluatiesystemen kritisch bevraagd worden over hun toegevoegde waarde. Overheden en directies van organisaties maken transparant waarvoor cijfers wel en niet gebruikt worden. Hierbij is het belangrijk dat registratie- en evaluatiesystemen rekening houden met het procesmatige karakter van sociaal werk. Hierbij dienen werkzame principes van praktijken centraal te staan, en niet enkel de resultaten die de organisatie moeten bekomen.

Onderzoekers en sociaal werkers moeten samenwerking versterken om verantwoordingsmechanismen te ontwikkelen die enerzijds toelaten om de eigenheid van sociaal werk in kaart te brengen en anderzijds voldoende de maatschappelijke bijdrage van sociaal werk zichtbaar te maken.

8.5.6. BENUT DE SUPERDIVERSITEIT IN DE SAMENLEVING

Sociaal werkers, opleidingen, onderzoekinstellingen en organisaties dienen in te zetten op het omgaan met en het werken in een superdiverse context. Dit vereist een voortdurend kritisch bevragen van de eigen referentiekaders en een dialoog om

samenwerking mogelijk te maken. De getuigenissen uit de werkgroepen leren dat niet het aanpassen van de bestaande kaders, maar het fundamenteel bevragen ervan het succeselement is om sociaal werk aan te passen aan de superdiverse context waarin het opereert. Essentieel hierbij is gelijkwaardige participatie: inspelen op en benutten van de superdiverse context is enkel mogelijk als een grote diversiteit van stemmen een plaats krijgt in het herdenken van de bestaande kaders.

8.5.7. VERMAATSCHAPPELIJING VAN DE ZORG VEREIST INVESTERING IN DE EERSTE LIJN

De vermaatschappelijking van de zorg zorgt voor een grote druk op sociaal werk in de samenleving en op de eerste lijn. Sociaal werkers komen terecht in praktijken waar ze geconfronteerd worden met informele netwerken, mantelzorgers en vrijwilligers die elk belangrijke taken kunnen opnemen, maar tegelijkertijd ook de nodige ondersteuning nodig hebben. De draagkracht van informele netwerken en vrijwilligers heeft zijn grenzen. Professionals dienen ervoor te zorgen dat de nodige afstemming gebeurt waardoor wordt ingezet op complementariteit tussen professionele en vrijwillige zorgverstrekkers. Op het niveau van het lokale, maar ook het bovenlokale beleid is het belangrijk om vermaatschappelijking niet te verbinden aan een besparingsbeleid. Inzetten op vermaatschappelijking vanuit een logica van besparing zorgt er immers voor dat de complementariteit tussen professionele ondersteuning en sociale steun vanuit informele netwerken en vrijwilligers om kan slaan in subsidiariteit en het overbelasten van mantelzorgers. Vermaatschappelijking van de zorg vraagt dus om een uitgesproken investering in eerstelijnsdiensten die vanuit de leefwereld van mensen in kwetsbare situaties kunnen werken aan betekenisvolle sociale relaties en aan het verbinden met maatschappelijke basisinstuties. Inzetten op vermaatschappelijking moet dus gepaard gaan met meer investering in sociaalwerkpraktijken die volop inzetten op de vijf krachtlijnen.

8.5.8. ZET IN OP SAMENWERKING TUSSEN SOCIAAL WERK EN DE EERSTELIJNSGEZONDHEIDSZORG

De aansluiting en afstemming tussen sociaal werk, welzijn en gezondheid is een cruciale uitdaging voor de toekomst. Deze afstemming dient zowel op het niveau van beleid, organisatie als praktijken te worden gestimuleerd. Wetenschappelijk onderzoek heeft voldoende gewezen op de sociale determinanten van gezondheid en welzijn: mensen met een zwakkere maatschappelijke positie hebben gemiddeld gesproken meer gezondheidsproblemen en sterven vroeger dan zij die hoger staan op de sociale ladder. Samenwerking tussen de gezondheidszorg en sociaal werk, tussen de sociale en medische disciplines is – mede als gevolg van de opeenvolgende eerstelijnszorgconferenties – aan het toenemen, maar dient nog verder versterkt te worden om die determinanten te bestrijden.

In de concrete uitrol van de eerstelijnszones is het essentieel dat medische en sociale disciplines als evenwaardig worden beschouwd. Sociaal werkers hebben de nodige competenties om zorgcoördinatie en casemanagement in de eerste lijn op te nemen. Om

ook op Vlaams niveau de betrokkenheid in de recente hervormingen te verzekeren, moet sociaal werk ook een volwaardige plaats krijgen in het Vlaams Instituut voor de Eerste Lijn.

8.5.9. VERSTERK HET WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK NAAR SOCIAALWERKPRAKTIJEN

Onderzoekers hebben de expliciete verantwoordelijkheid om de bijdrage van sociaalwerkpraktijken aan de realisatie van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid te onderbouwen én kritisch te bevragen. Het kritisch bevragen van de krachtlijnen en het oog hebben voor randvoorwaarden van sociaal werk dienen als een rode draad doorheen het onderzoekswerk te worden opgenomen. Dit vraagt om een uitgesproken engagement van sociaalwerkonderzoekers om langdurige en gelijkwaardige partnerschappen met sociaalwerkpraktijken, burgerinitiatieven en middenveldorganisaties aan te gaan. Sociaalwerkonderzoekers dienen hierbij voor ogen te houden dat valorisatie naar sociaal werk geen eenrichtingsverkeer is. Dialoog over resultaten, maar ook over vraagstelling en methode is cruciaal.

8.5.10. SOCIAALWERKOPLEIDINGEN BASEREN ZICH OP DE KRACHTLIJNEN

De opleidingen sociaal werk die zowel deskundige professionals als masters in sociaal werk opleiden, dienen een belangrijke verantwoordelijkheid op te nemen om de krachtlijnen centraal te stellen in het uitwerken van het curriculum. Meer specifiek dienen de krachtlijnen omgezet te worden in competenties en leerdoelstellingen op maat van de specifieke opleiding. Belangrijk hierbij is dat de krachtlijnen zowel in de conceptuele als in de vaardigheidsleerlijnen worden geïntegreerd. Studenten dienen hierbij zowel te reflecteren vanuit theorieën als vanuit praktijkervaringen. Tegelijkertijd moet er binnen de opleiding ook voldoende ruimte gecreëerd worden om uitwisseling tussen verschillende studenten en verschillende beroepsgroepen mogelijk te maken. Ontschotting in het werkveld vereist frontliniewerkers die opgeleid zijn om samen te werken met andere beroepsgroepen.

8.6. DE CONFERENTIE ALS VERTREKPOINT VAN EEN NIEUWE DYNAMIEK IN FUNCTIE VAN STERK(ER) SOCIAAL WERK

Er is anderhalf jaar toegewerkt naar de eerste Vlaamse sociaalwerkconferentie. Heel veel frontlinioprofessionals en medewerkers van steunpunten, koepels en middenveldorganisaties hebben mee nagedacht over een toekomstvisie voor sociaal werk. Dit hele traject mondt uit in een grote conferentie met meer dan 950 aanwezigen. Tegelijkertijd groeide tijdens het hele proces het besef dat deze conferentie nooit een eindpunt kan vormen en dit om verschillende redenen. Ten eerste zou het bijzonder jammer zijn mocht de opgebouwde dynamiek verloren gaan door het gebrek aan opvolging van de belangrijkste conclusies en aanbevelingen. Ten tweede is het zo dat doorheen het hele traject nieuwe vragen naar boven zijn gekomen en dat

bepaalde thema's of uitdagingen minder of te weinig aandacht hebben gekregen. We denken dan bijvoorbeeld aan de digitalisering van de samenleving en de implicaties hiervan voor sociaal werk, de concrete acties die nodig zijn om de diversiteit in sociaalwerkorganisaties te vergroten, ...

Daarom lijkt het ons noodzakelijk om een sociaalwerkplatform op te richten met vertegenwoordigers vanuit een diversiteit aan sectoren, koepels, steunpunten en middenveldorganisaties dat de opdracht krijgt om de krachtlijnen te vertalen naar een actieplan. Dit actieplan zou er moeten zijn in september 2019. Het actieplan bouwt voort op de geïdentificeerde krachtlijnen en gaat aan de slag met de aanbevelingen die door de werkgroepen en de stakeholders zijn geformuleerd. Essentieel is dat er een coördinerende instantie wordt aangeduid die dit platform samenbrengt en het opstellen van een actieplan faciliteert. Dit sociaalwerkplatform krijgt ook de taak om een nieuwe sociaalwerkconferentie voor te bereiden in mei 2022. Het sociaalwerkplatform krijgt tevens een structurele opdracht om de dialoog tussen werkveld en onderwijsinstellingen te faciliteren en om de componenten van een onderzoeksagenda te formuleren. De digitalisering van sociaal werk en de omslag naar een superdivers sociaal werk moeten binnen dit platform zeker en vast een prioritaire rol krijgen.

Specifiek voor het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin vragen we aan het sociaalwerkplatform om een task force op te richten die als taak krijgt om de implicaties van een aantal grootschalige hervormingen voor de sociaal werker in beeld te brengen en dit vanuit een beleidsgericht en praktijkgericht perspectief. Het gaat om de implementatie van de persoonsvolgende financiering, de vermaatschappelijking van de hulp- en dienstverlening, de oprichting van de netwerken rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp (één gezin, één plan), de doorontwikkeling van de mobiele teams in de geestelijke gezondheidszorg, de uitrol van het nieuwe Woonzorgdecreet, de inkanteling van de OCMW's in de gemeente, de implementatie van het nieuwe Decreet Lokaal Sociaal Beleid (en het daarin opgenomen Geïntegreerd Breed Onthaal), de hervorming van de eerstelijnszorg en de Huizen van het Kind. Vanuit praktijkperspectief stelt deze task force een plan op over hoe, gegeven deze beleidsevoluties, sociaal werkers de krachtlijnen kunnen waarmaken.